

VÄSTERNORRLANDS MUSEUM

**Populärvetenskaplig sammanfattning av
arkeologiska slutundersökningar i Valla och
Österkolsta av L1935:5091, L1934:3637 och
L2020:121 längs E14 samt dokumentation av
L2019:6268**

**Rapport 2020:3
Madeleine Nilsson**

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Västernorrlands museum dnr</i>	2018/156
<i>Länsstyrelsens dnr</i>	431-4613-16
<i>Län</i>	Västernorrland
<i>Landskap</i>	Medelpad
<i>Kommun</i>	Sundsvall
<i>Socken</i>	Selånger
<i>Fastigheter</i>	Valla 1:4, Österkolsta 2:3, Valla 2:2
<i>Koordinatsystem</i>	SWEREF 99 TM
<i>Koordinater mittpunkt L1935:5091</i>	X 6919332 Y 612772
<i>Koordinater för mittpunkt L1934:3637</i>	X 6919350 Y 612727
<i>Koordinater mittpunkt L2020:121</i>	X 6920165 Y 613661
<i>Koordinater mittpunkt L2019:6268</i>	X 6919591 Y 613059
<i>Höjd över havet L1935:5091</i>	58-61 m.ö.h.
<i>Höjd över havet L1934:3637</i>	56-58 m.ö.h.
<i>Höjd över havet L2020:121</i>	53 m.ö.h.
<i>Höjd över havet L2019:6268</i>	53 m.ö.h.
<i>Fältarbetstid</i>	September 2018
<i>Fältpersonal</i>	Ola George (projektledare), Madeleine Nilsson och Pernilla Hembjer från Västernorrlands museum samt arkeologistudenten André Nylander från Umeå universitet.
<i>Rapportsammanställning</i>	Madeleine Nilsson
<i>Kartering</i>	RTK-GPS, programvara MapInfo och QGIS
<i>Konserverade fynd från L1935:5091</i>	Fnr 43, 46, 47, 50, 66, 69, 78, 80, 83, 85, 87, 93, 100 och 120. Konservering utfördes av Isabelle Streich.
<i>Konserverade fynd från L1934:3637</i>	Fnr 8, 33, 34, 45, 96, 113 och 131. Konservering utfördes av Isabelle Streich.

Dokumentationsmaterial i form av fotografier, mätfiler och beskrivningar förvaras på Västernorrlands museum.

Arkivhandlingar

Ärendet förvaras i arkivet på Västernorrlands museum. Ritningar förvaras i Västernorrlands museums topografiska ritningsarkiv. I ärendet ingår förfrågan om undersökningsplan, undersökningsplan och kostnadsberäkning, beslut samt andra relevanta handlingar.

Fullständig arkeologisk rapport

Rapport över arkeologiska slutundersökningar i Valla och Österkolsta av L1935:5091, L1934:3637 och L2020:121 längs E14 samt dokumentation av L2019:6268
Madeleine Nilsson. Västernorrlands museum, Rapport 2019:8

Rapporten kan sökas fram i Forndok <https://app.raa.se/oppnadata/forndok/login?1>

Västernorrlands museum
Box 34
871 21 Härnösand
www.vnmuseum.se
Tel: 0611-88600

Populärvetenskaplig sammanfattning av arkeologiska slutundersökningar i Valla och Österkolsta av L1935:5091, L1934:3637 och L2020:121 längs E14 samt dokumentation av L2019:6268.

Västernorrlands museum, Rapport 2020:3

© Västernorrlands museum
Härnösand 2020
Foto: Västernorrlands museum

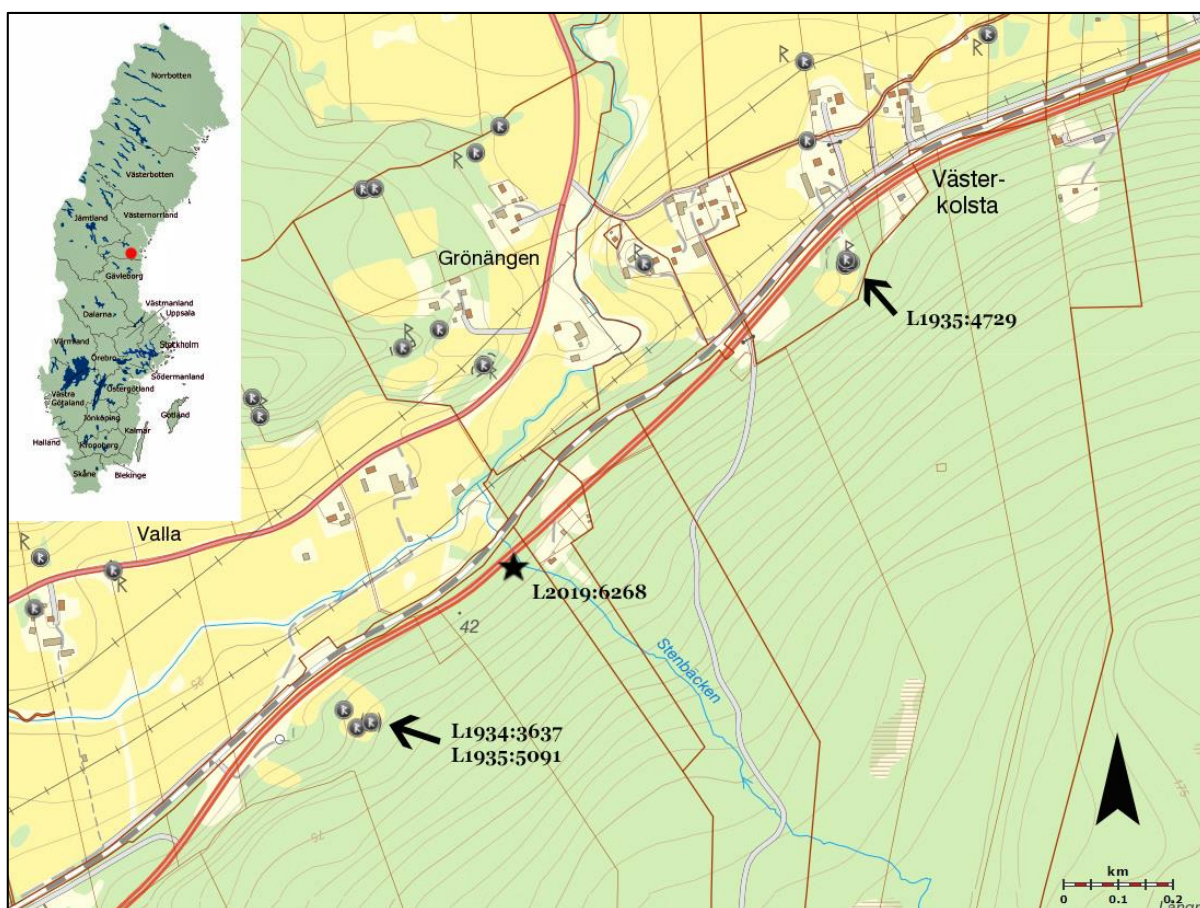
ISSN 2000-0111

Inledning

Västernorrlands museum har utfört arkeologiska undersökningar längs med E14 mellan Timmervägen och Blåberget i Valla, i Selånger socken. Undersökningarna föranleddes av Trafikverkets nya dragning av E14. Inom undersökningsområdet var sedan tidigare känt ett boplatsoområde från huvudsakligen järnåldern, ett historiskt båtsmanstorp och en smedja från historisk tid. Under arbetets gång kom, efter tips från allmänheten ytterligare ett torp att dokumenteras.

De undersökta lokalerna är belägna längs med Selångersdalens sydsluttning, exponerade mot norr. Landskapet utgörs av moränmark och postglacial sand beväxt med skog som bitvis bryts av mindre plåtar av öppen åkermark.

Selångersbygden är mycket rik på fornlämningar, såväl boplatser som gravar av olika slag. I området finner vi till exempel ett stort antal högrävfält varav ett är det oerhört rika Högomgrävfältet, en medeltida kyrkoruin och den gamla pilgrimsleden mot Trondheim. Här skall även ha funnits en kungsgård en gång i tiden.

Figur 1. Undersökningsområdena markerade med pilar och stjärna. Karta från Fornsök (Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister) med kända fornlämningar markerade med grå punkter. Infälld bild: Undersökningsområdet markerat med röd punkt.

De arkeologiska undersökningarna

Boplatsen i Valla låg gömd under ett lager matjord och detta skalades till att börja med av med grävmaskin för att lämningarna (*anläggningarna* på arkeologspråk) skulle bli synliga. Anläggningar syns som exempelvis avvikande färgningar, sot, kol och samlingar av skörbrända stenar, det vill säga stenar som utsatts för hetta. Det kan röra sig om bland annat nedgrävningar, härdar och stolphål. Ett stolphål är det hål i vilket en stolpe till en byggnad stått en gång i tiden. På boplatsen fanns mycket järnföremål och för att lokalisera dessa användes en metalldetektor.

Båtsmanstorpet och smedjan undersöktes genom att det översta jordlagret torvades av för hand så att stenstrukturerna blev tydliga. Därefter grävdes flera mindre provgropar om 1x1 meter och fynd togs tillvara. Den nyupptäckta torplämningen dokumenterades enbart inför eventuella framtida undersökningar.

För att få en karta över fornlämningarna mättes alla anläggningar och fynd in med så kallad RTK-GPS. Anläggningarna undersöktes och dokumenterades med hjälp av fotografi och beskrivningar.

Figur 2. En depå av spadformiga ämnesjärn rensas fram ur jorden.

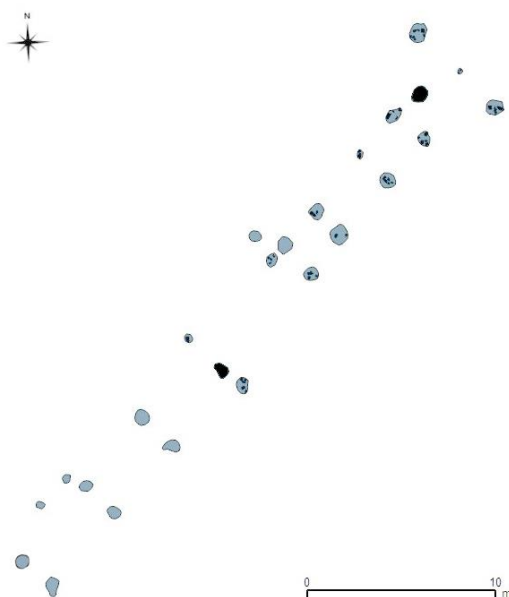
Vad hittade vi?

På boplatsen i Valla påträffades bland annat stolphålen efter ett 35 meter långt hus, ett möjligt mindre förrådshus, härdar, gropar och stolphål som inte kunde kopplas till någon byggnad. Utöver detta hittades även två depåer av så kallade spadformiga ämnesjärn. Dyliga förekom även som lösfynd och det sammanlagda antalet uppgick till 56 stycken. Redan på 1950-talet påträffades en järnkittel vänd över nio ämnesjärn på platsen och på förundersökningen framkom ytterligare några ämnesjärn. Sammanräknat blir fyndet i Valla det sjätte största i landet. Detta har förmodligen representerat en ansevärd förmögenhet. En likadan järnkittel som den i Valla påträffades i en rik grav i Högom och kanske finns det en koppling mellan de två platserna.

I övrigt var fyndmaterialet relativt magert. Jordprover togs ur flera anläggningar och analysvaren tyder på att huset har brunnit. För att få en tydligare bild av vilken tidsperiod boplatsen kan knytas till togs prover för ^{14}C -analys. Dessa visade att huset mest troligt härrör från folkvandringstid-vendeltid (cirka 400 e. Kr. – 800 e. Kr.), men det fanns även dateringar från så tidigt som bronsålder (1 800 f. Kr. – 500 f. Kr.) och fram till historisk tid. Platsen har med andra ord utnyttjats i flera perioder, men huset och ämnesjärnen kopplas till folkvandringstid-vendeltid.

Figur 3. Stolphål i Valla. Stolpen har en gång stått mellan stenarna som stöttat upp den.

Figur 4. Nära alla stolphål syns samtidigt på en karta blir det tydligare hur huset har sett ut i plan och hur långt det var.

Båtsmanstorpet undersöktes i form av en kursgrävning och visade sig vara en så kallad enkelstuga. Fynd av bland annat uniformsknappar visar på dess funktion. Historiska källor kopplar torpet till en period från mitten av 1700-talet fram till tidigt 1800-tal.

Figur 5. Båtsmanstorpet framrensat. Spismursröset syns till vänster.

Smedjan bestod av en eller två byggnader: en smedja innehållande en ässja med stora mängder slagg (en restprodukt av smide) och tegel och en bodel med ett spismursröse. Många skärvor av glas och keramik påträffades på platsen, men även rester av personliga ägodelar såsom bokspännen och bottendelen av en käpp. Högst troligt har smedjan varit i bruk från slutet av 1700-talet och en bit in i 1800-talet.

Figur 6. Smedjan. Precis till höger om björken syns ässjan.

Figur 7. Fynd från Båtsmanstorpet och smedjan. En rundad uniformsknapp och en förgylld knapp från Båtsmanstorpet. Bokspännen, bottendelen av en käpp och keramikskärvor från smedjan. Notera att fynden är avbildade i olika skalor.

Spadformiga ämnesjärn

Ämnesjärn är ett slags mellanting mellan råvara och färdigt järnföremål. De förekommer i olika utföranden i olika regioner och de spadformiga ämnesjärnen är i första hand ett mellannorrländskt fenomen. I flera fall har de påträffats i depåer, precis som i Valla (som vi ser nedan). Endast ett fåtal spadformiga ämnesjärn har daterats, men ofta förekommer de tillsammans med fynd från folkvandringstid (ca 400e. Kr. - 550 e. Kr.), varför de har kopplats till den perioden.

Exakt vad de har använts till är inte klarlagt och flera olika teorier finns, bland annat att de använts som betalningsmedel i handel. En annan teori är att de använts för att tillverka de plåtar som järnkittlar tillverkas av. Dylka kittlar har som nämnts påträffats såväl i Valla som i en grav i Högom.

Vill du veta mer?

Om arkeologi i Västernorrland

Persson, P (2018) *Forntid i Västernorrlands län: En historik över arkeologiska undersökningar under drygt 330 år.*

Härnösand: Västernorrlands museum, Länsstyrelsen Västernorrland.

<https://www.lansstyrelsen.se/vasternorrland/tjanster/publikationer/forntid-i-vasternorrlands-lan.html>

Du kan söka och ladda ner rapporter och uppsatser som handlar om arkeologiska utgrävningar, kultur i Ångermanland och Medelpad, från 1800-talet fram till idag.

<https://vnmuseum.se/sok-i-arkivet-samlingarna/>

¹⁴C-metoden

<https://sv.wikipedia.org/wiki/Kol-14-metoden>

RTK-GPS

<https://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/GPS-och-geodetisk-matning/GPS-och-satellitpositionering/Metoder-for-GNSS-matning/RTK/>

Real Time Kinematic (**RTK**) är en noggrann form av positionsmätning med **GPS** som fordrar minst två samverkande **GPS**-mottagare, en fast basstation som skickar ut korrektionsinformation och en rörlig enhet, som kan beräkna sin position (på öppen mark) med cm-noggrannhet.

Miljöarkeologiska analyser

<http://www.idesam.umu.se/mal>

Kulturmiljölagen

<https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljolagen-kml/>

Fornminnesregistret

Med Riksantikvarieämbetets söktjänst Fornsök kan du få information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige, både på land och i vatten. Fornsök uppdateras dagligen med ny information.

<https://app.raa.se/open/fornsok/>

Alla kända fornlämningar i Sverige har en numrering. Förr numrerades de sockenvis, till exempel: "Raä nr 347 Tuna". Numera ges alla fornlämningar ett så kallat lämningsnummer. Boplatsen i Valla heter till exempel L1935:5091.

